

ХАВ'ЄР СЕРКАС

ВОЇНИ САЛАМІНУ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2013

Примітка автора

Цей твір — результат читання численних книжок і тривалих розмов. Багато осіб, яким я вдячний за допомогу, постають у даному тексті під своїми іменами та прізвищами; серед тих, кого не згадано, я хочу назвати Хосепа Клару, Хорді Грасію, Еліану і Жана-Марі Лаво, Хосе-Карлоса Майнера, Хосепа Марію Надаля і Карлоса Тріса, а надто Моніку Карбахосу, чия докторська дисертація під назвою «Проза 1927 року: Рафаель Санчес Масас» стала мені у великій пригоді. Спасибі їм усім.

Частина I

ЛІСОВІ ДРУЗИ

Улітку 1994 року, понад шість років тому, я вперше почув про розстріл Рафаеля Санчеса Масаса. Саме тоді в мене тільки-но сталися три події. По-перше, помер мій батько; по-друге, мене покинула дружина; по-третє, я занедбав свою кар'єру письменника. Ні, неправда. Річ у тому, що з цих трьох подій дві перші правдиві й безперечні, натомість третя — ні. Власне, моя кар'єра письменника по-справжньому й не починалася, тож я навряд чи міг би занедбати її. Точніше було б сказати, що я занедбав її, тільки-но почавши. 1989 року я опублікував свій перший роман, і ту книжку, як і збірку оповідань, що вийшла за два роки до неї, зустріли з явною байдужістю, проте моє марнославство і хвалебна стаття одного тодішнього приятеля разом переконали мене, що я можу стати романістом і тому мені краще покинути працю в редакції газети й цілком присвятити себе творчості. Наслідком цієї зміни мого життя були п'ять років економічних, фізичних і метафізичних мук, три незакінчені романи і страхітлива депресія, яка протримала мене два місяці в кріслі перед телевізором. Дружина, коли їй набридло оплачувати рахунки,

зокрема й рахунок за батьків похорон, і бачити, як я плачу перед вимкнутим телевізором, покинула наш дім, тільки-но я почав трохи видряпуватись, тож мені не лишилося іншого виходу, як забути назавжди свої літературні амбіції і просити знову прийняти мене до газети.

Мені тоді вже виповнилося сорок років, але, на щастя, а можливо, тому, що я, хоч і не добрий письменник, усе-таки непоганий журналіст, або, ймовірніше, тому, що в газеті не знайшлося нікого, хто захотів би виконувати мою роботу за таку скромну платню, як моя, мене взяли. Мене призначили у відділ культури — туди, куди посилають людей, яких не знають, куди послати. Попервах — із неназваною, але очевидною метою покарати мене за невірність, бо, на думку деяких журналістів, колега, який покидає журналістику, щоб узятися за роман, — однаково що зрадник, — мене змушували робити геть усе, крім хіба носити каву головному редакторові з кав'ярні на розі, й лише кілька колег утримувалися від кпин та іронії на мою адресу. Але час, певне, загладив мою невірність, тож дуже швидко я почав редагувати нотатки, писати статті, робити інтерв'ю. Тож отак у липні 1994 року я брав інтерв'ю в Рафаеля Санчеса Ферлосіо, що тієї пори читав в університеті цикл публічних лекцій. Я знав, що Ферлосіо вкрай не любить розмовляти з журналістами, але завдяки одному приятелю (чи, радше, подрузі того приятеля, яка організувала перебування Ферлосіо в місті) я домогся, що він погодився трохи порозмовляти зі мною. Адже назвати ту розмову інтерв'ю було б занадто, а якби то було інтерв'ю, воно було б найнезвичайнішим, яке я брав у своєму житті. Почнімо з того, що Ферлосіо з'явився на терасі

кав'ярні «*Bistrot*», огорнений хмарию друзів, учнів, шанувальників і лестунів; це все, разом з недбалістю його одягу і зовнішністю, в якій нерозривно поєдналися образ кастильського аристократа, що соромиться бути ним, і старого східного воїна: могутня голова, скуйовджене шпакувате волосся, жорстке, виснажене, вимогливе обличчя, семітський ніс і вкриті бородою щоки, спонукало б необізнаного спостерігача припускати, що це духовний гуру серед гурту своїх адептів. Ферлосіо, крім того, категорично відмовився відповідати на жодне з моїх поставлених запитань, стверджуючи, що, мовляв, у своїх книжках він уже дав найкращі відповіді, на які був здатний. Але це не означало, що він не хотів розмовляти зі мною, навпаки, він немов намагався спростувати свою славу відлюдкуватого чоловіка (а може, та слава була безпідставна); він поводився найприятніше, тож ми пробалакали до самого вечора. Та клопіт полягав ось у чому: якщо я, намагаючись урятувати своє інтерв'ю, запитував його (скажімо) про відмінність між персонажами характеру і персонажами долі, він вибирався зі скрути, відповідаючи мені розповіддю про (скажімо) причини поразки перського флоту під час Саламінської битви; коли я намагався почути його думку про (скажімо) пишноту святкувань п'ятисотої річниці завоювання Америки, він відповідав мені великою кількістю жестів і подробиць, пояснюючи (скажімо), як правильно працювати рубанком. Тож розмова й була таким виснажливим шарпанням, і лише за останнім пивом, уже надвечір, Ферлосіо розповів про розстріл свого батька, і ця розповідь не давала мені спокою протягом двох останніх років. Не знаю, хто і як саме згадав ім'я Рафаеля Санчеса Масаса (можливо, один із приятелів

Ферлосіо, можливо, сам Ферлосіо). Пригадую, що Ферлосіо розповів:

— Його розстріляли не дуже далеко звідси, у монастирі в Кольєлі. — Він глянув на мене: — Ви вже були там коли-небудь? Я теж не був, але знаю, що це поблизу від Баньоласа. Це сталося наприкінці війни. Повстання 18 липня застало батька в Мадриді, й він був змушений шукати притулку в чилійському посольстві, де пробув понад рік. Під кінець 1937 року він вибрався з посольства й виїхав із Мадрида, заховавшись у вагозові, певне, думав дістатися Франції. Однак у Барселоні його заарештували і, коли війська Франко підійшли до міста, перевезли до Кольєля, зовсім близько від кордону. Там його й розстріляли. То був масовий розстріл, мабуть, хаотичний, бо війна була вже програна і республіканці безладно тікали в Піренеї, тож я не думаю, що вони знали, що розстрілюють одного із засновників Фаланги, а крім того, особистого друга Хосе Антоніо Прімо де Рібери. Батько зберіг удома кожух і штани, в яких його розстрілювали, й не раз показував їх мені; можливо, вони ще й досі там; штани продірявлені, та оскільки кулі лише дряпнули батька, він скористався тодішнім безладдям, утік до лісу й заховався. В лісі, залігши в якійсь ямі, він чув гавкіт собак, постріли й голоси вояків, які шукали його, знаючи, що не можуть шукати дуже довго, бо франкісти вже наступали їм на п'яти. Якоїсь миті батько почув, як позаду зашаруділо гілля, обернувся й побачив вояка, що дивився на нього. Потім пролунав чийсь крик: «Там є хто-небудь?» Батько розповідав, що вояк ще кілька секунд дивився на нього, а потім, не відводячи погляду, крикнув: «Тут нікого немає!» — розвернувся й пішов.

Ферлосіо зробив паузу, а його очі звузилися, надавши обличчю розумного й безмежно лукавого вигляду, мов у дитини, яка стримує сміх.

— Батько кілька днів ховався в лісі, живлячись тим, що знаходив, і тим, що давали йому на фермах. Він не знав тієї місцевості, а крім того, розбив окуляри, тож насилу бачив і тому завжди казав, що не вижив би, якби не зустрів кількох хлопців із села, яке мало, а може, ще й тепер має назву Корнелья-де-Террі, хлопців, які захищали й годували його, аж поки прийшли націоналісти. Вони дуже заприятинилися, і наприкінці він кілька днів прожив у їхній хаті. Не думаю, що батько коли-небудь знову бачився з ними, але він не раз згадував їх. Пригадую, він завжди називав їх так, як вони самі себе називали: лісові друзі.

Тоді я вперше почув цю розповідь про Санчеса Масаса, і саме в такій формі. Що стосується інтерв'ю з Ферлосіо, я зрештою врятував його або, можливо, вигадав: пригадую, я, здається, жодного разу не згадав у ньому ані Саламінської битви (зате писав про відмінність між персонажами долі й персонажами характеру), ані належного користування рубанком (зате писав про святкування п'ятисотої річниці відкриття Америки). Не згадував я в інтерв'ю й розстріл у Кольелі, і Санчеса Масаса. Про розстріл я знав тільки те, що почув із вуст Ферлосіо, а про його батька — ще менше: тієї пори я ще не прочитав жодного рядка Санчеса Масаса і його прізвище було для мене лише туманним ім'ям одного з численних політиків і письменників-фалангістів, що їх в останні роки іспанської історії прискорено ховали, немов боячись, що вони ще не померли остаточно.

ЗМІСТ

Частина I. Лісові друзі	7
Частина II. Воїни Саламіну	72
Частина III. Зустріч у Стоктоні	143